

Adorjáni Zoltán: <i>Menedék az Úrnál (Zof 3,9.11–13)</i>	111
THEOLOGIA BIBLICA	
Molnár János: <i>Nincs hozzá hasonló. Énekek Éneke 5,9–16</i>	113
Bak Áron: <i>Bölcs Salamon példabeszédei</i>	123
THEOLOGIA PRACTICA	
Bara Zoltán: <i>Az evangélizáció katolikus gyakorlata</i>	136
THEOLOGIA SYSTEMATICA	
Pásztori-Kupán István: <i>A „tulajdonságok közlésének” tana Heinrich Bullinger teológiai gondolkodásában</i>	146
Péter Csaba: <i>A Genfi Káté bemutatása (I.)</i>	159
THEOLOGIA ECCLESIAE	
Pál Éva: <i>Belmiszió a két világháború között (V.)</i>	168
Sándor Attila: <i>A 17–18. századi református egyház hétköznapijai (IV.)</i>	175
Zsigmond Attila: <i>Szülgysági református „szenteszközhözök” a 17–18. századi vizitációs összeírásokban (II.)</i>	181
VARIA	
Bibliopolium	
Kun-Gazda Gergely: <i>Bolyki János: A Szentírás kettős természetéről. Csanády András: Kijelentés és történelmi lét</i>	188
Novum	
<i>A Könyvtári esték rendezvénysorozat</i>	192
Adorjáni Nagy Aranka: <i>Elhunyt dr. Nagy József</i>	197

ISSN 0254-4458

Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa
Felelős szerkesztő: dr. Buzogány Dezső (email: buzogany@proteo.cj.edu.ro; tel: 0744-254-208)
Főszerkesztő: Adorjáni Zoltán (email: adorzani@proteo.cj.edu.ro; tel: 0744-989-052)
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 3400 Kolozsvár, Király utca (str. I. C. Brătianu) 51. sz.
Telefon: 064-192-453
Bankszámla: 45 10 2 32 2 BCR

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Készült a Református Egyház Miszótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdájában
Felelős vezető: Tonk István

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Pásztori-Kupán István
Nagyenyed

A „tulajdonságok közlésének” tana Heinrich Bullinger teológiai gondolkodásában*

Ajánlom tisztelettel és szeretettel dr. Tökés István nyugdíjas teológiai professzor úrnak, akinek páratlan értékű Bullinger-kutatása nélkül ez a rövid munka sem készülhetett volna el.

Bevezetés

A „tulajdonságok közlésének” (a továbbiakban: *communicatio idiomatum*)¹ tana a két ógyházi iskola (az alexandriai, illetve az antiochiai) közül az előbbitől, az allegorizáló írásmagyarázatáról ismert alexandriai iskolától származik. Ennek a tanításnak az alapelve tulajdonképpen az, hogyha a Jézus Krisztus két természete (az isteni és az emberi természet) egy személyben egyesül, akkor azok tulajdonságai közössé válnak, illetve felcserélhetőek. Ennek alapján tehát nem csak azt lehet elvileg állítani, hogyha Jézus Krisztus Istenként mindenütt jelenvaló, akkor emberként is bárhol jelen lehet, de akár azt is, hogy maga a Fiú, a Szentháromság második Személye szenvedett, sőt meg is halt a Golgota keresztyén. Hasonló állítások pl: „Mária fia mindenható”, „Isten született meg Betlehemben” stb.

Ennek az eljárásnak – melyre túlzott alapot ugyan nem nyújt a Szentírás – sok háttulütője, veszélye is van. Már az ókeresztény időkben sok vitára adott alkalmat, és noha egyetlen zsinati végzés sem rögzítette, hogy ezt az alapelvet Jézus Krisztus személyére kötelezően alkalmazni kell, mégis tovább élt – főleg az alexandriai teológusok jóvoltából. Az ógyházban szinte a teológus „önfegyelmétől” függött, hogy meddig ment el a *communicatio idiomatum* alkalmazásában. Az antiochiai iskola képviselői nagyjából mellőzték.

Csupán egyetlen – nem elsősorban teológiai – de rendkívül beszédes példát szeretnék említeni annak szemléltetésére, hogy a *communicatio idiomatum* szélsőséges alkalmazása milyen veszélyeket rejtett magában. Aquinói Tamás következő kijelentése a középkori zsidóüldözés számára szinte megtámadhatatlan teológiai alapot nyújtott (feltehetően a szerző szándéka ellenére):

A zsidók, jóllehet nem tudták Istent megölni, megölvén a Krisztus által felvett emberi természetet, mégis akkora büntetést kaptak, mintha magát az Istenséget ölték volna meg [...], ezért akkora a zsidók bűne, mintha Isten Igejét ölték volna meg.²

* Elhangzott a reformáció ünnepén a Kolozsvári Protestáns Teológián, 2002. október 31.

¹ A tanítás neve latinul: *communicatio idiomatum*, görögül pedig: *κοινοποιήσις/ἀντίδοσις ἰδιομάτων, ἰδιοτήτων*.

² Aquinói Tamás: *Előadások a Hízekégyről*. Seneca Kiadó, Budapest 1994. 48.

A középkori skolasztika korában szükségesnek mutatkozott egy olyan szabályrendszer kidolgozása, amellyel a visszaéléseknek elejét lehessen venni. Felsorolták tehát azokat az eseteket, amelyek nem felelnek meg a *communicatio idiomatum* elvének. E szabályok egyike szerint helytelen pl. a két természet kicserélése, ha Jézus Krisztus *ehontan*, vagy ún. *kiemelő kettőzéssel* (*reduplicative formaliter*) van megnevezve (pl. „Jézus Krisztus embersége a testté lett Ige”, „Krisztus mint Mária fia mindenható”, „Krisztus mint ember mindenütt jelen van”). Ugyanígy hamis a skolasztikusok szerint, ha tagadjuk Krisztus *valamelyik tulajdonságát*, amely őt két természetének *egyike* miatt megilleti. Pl. „az Ige (a Logosz) nem halt meg”, „Isten Fia nem szenvedett”. Továbbá léteznek olyan meghatározások, amelyek formailag helyesek ugyan, de továbbgondolásuk eretnekséghez vezet; ilyen pl. a könnyen félreértelmezhető tétel: „Krisztus teremtmény”.

A reformáció is átvette a tulajdonságok közlésének elvét, ennek keretén belül a lutheri irány képviselői a skolasztikus örökség értelmében a fenti tanítás alkalmazásának három fajtáját határozták meg:

- a *genus idiomaticumot*: az egyik természet tulajdonsága (idiómája) az egész személyre vonatkozatható; pl. Isten Fia test szerint született (Róm 1,3);
- a *genus apotelesmaticumot*: az *egyik természetnek* olyan váltságmunkát tulajdonítanak, amelyet a személyi egység alapján a *kettő együttesen* hajtott végre; pl. „Az ember Jézus Krisztus önmagát váltságul adta” (1Tim 2,5);
- a *genus majestaticumot*: ennek alapján Krisztus emberi természete részesül mind-azokban a tulajdonságokban, amelyekkel csupán az isteni természet rendelkezik.³

A reformáció svájci (helvét) irányához tartozó teológusok (így pl. Kálvin és Bullinger) a fenti három genus közül az első kettőt fogadták el. Jelen dolgozatunkban Heinrich Bullingernek, Ulrich Zwingli zürichi utódának, a *communicatio idiomatum*hoz való viszonyulását fogjuk megvizsgálni.

A Bullinger tollából származó, 1566-ban elfogadott *II. Helvét Hitvallás* (mely a Heidelbergi Káté mellett a Magyar Református Egyház alaphitvallása) 11. fejezetében ezt olvassuk:

A tulajdonságok közössé tételét, mely a Szentírásból van merítve, és amelyet az egész régi [egyház] alkalmazott a látszólag egymásnak ellentmondó szentírási helyek magyarázatára és egyeztetésére, kegyelettel és tisztelettel elfogadjuk és alkalmazzuk.⁴

Jelen célunk annak megállapítása, hogy miként értelmezte és alkalmazta Bullinger ezt a tanítást. Ennek során megpróbáljuk őt a teológiai előzmények és saját írásai fényében magyarázni.

A 451-ben a negyedik ökumenikus zsinat által megfogalmazott *Kalcedoni Hitvallás*-ban (mely az egyetemes egyház – római katolikus, görögkeleti, református, lutheránus stb. – mindmáig közös hitvallása) nincs szó a tulajdonságok kicseréléséről. Sőt, az azóta híressé vált Hitvallás azt állítja, hogy Jézus Krisztus mindkét természete az egy Személyben történő egyesülés ellenére *megtartja a maga tulajdonságait*. Az 5. század teológusai ezáltal Jézus Krisztus mindkét természetének tökéletességét, integritását akarták megővni. Ugy gondolkodtak, hogy ha a tulajdonságok kicserélődhetnek, az a két

³ Mindezt l. részletesebben W. Niesel: *Az evangélium és az egyházak*. EREK, Kolozsvár 1979. 274.

⁴ „Nam communicationem idiomatum, ex scripturis petitam, et ab universa vetustate in explicandis componendisque scripturarum locis in speciem pugnantibus, usurpatam, religiosae et reverenter, recipimus et usurpamus.” L. Tókécs István: *Commentarium in Confessionem Helveticam Posterioem*. EREK, Kolozsvár 1968. I. XVIII.

természet összezavarodását eredményezheti, és így Krisztus nem egyszerre Isten és ember lesz egy Személyben, hanem – a tulajdonságok keveredése miatt – egyik sem.

Minden reformátor elfogadta az első négy egyetemes zsinat hitvallásait – így a *Kalcedoni Hitvallást* is. Ennek ellenére szembeszökő különbségek mutatkoztak a Jézus Krisztus két természetére vonatkozó lutheránus, illetve helvét reformátori nézetek között. A kérdést akár így is megfogalmazhatnánk: ha tehát – Kalcedon értelmében – *mindkét természet megtartja a maga tulajdonságait*, akkor lehet-e egyáltalán bármiféle *communicatio idiomatum*-ról beszélni? A két gondolat nem zárja-e ki rögtön egymást? Megkíséreljük tehát annak igazolását, hogy Bullinger és a reformáció korában a *communicatio idiomatum* elvét kétféle – egymástól meglehetősen különböző – módon értelmezték:

- Luther és a lutheránus ortodoxia az ókeresztyén Alexandria és a középkori skolasztika vonalát követte, így a *communicatio idiomatum*ot dogmatikai alapelvként kezelte, elfogadva annak korábban meghatározott alkalmazhatósági elveit.
- A helvét reformátorok – köztük Bullinger és Kálvin – az ókeresztyén Antiochia hagyományát örökölték, így a *communicatio idiomatum*ot elsősorban a Szentírás „képes beszédének” tartották, amelyet szerintük a Szentlélek beszédmódjaként kell elfogadni, de teológiájukban nem alkalmazták krisztológiai alapelvként.

Az utóbbi felfogás szemléltetésére hadd idézzünk Kálvin főművéből, az *Institutió*ból:

Azt állítjuk ugyanis, hogy [Krisztus] istensége az emberi természettel akként kötött össze, és úgy egyesült, hogy mind a két természet külön-külön megtartotta a maga valódi sajátosságát, és mégis a kettőből egy Krisztus lett. [...] Így szól a Szentírás Krisztusról, mert néha olyan dolgokat tulajdonít neki, melyet egyszerűen emberi természetére kell vonatkoztatnunk, máskor ismét olyanokat, amelyek kiváltképpen isteni természetét illetik meg, majd megint olyan dolgokat, melyek mind a két természetet magukban foglalják, de külön egyikre sem illenek eléggé. És a két természetnek Krisztusban való egyesüléséről oly tisztán és világosan szól az Írás, hogy szerinte a két természet a maga tulajdonságait néha egymással közli, gyakran össze is cseréli; s ezt a *képes beszédet* a régiek *communicatio idiomatum* (ἰδιωματων κοινωνία) szavakkal szokták kifejezni (*Institutio*. II, 14, 1).

Amint látni fogjuk, a *communicatio idiomatum* tételének *bibliai képes beszéd*ként vagy *beszédfordulat*ként (latinul: *figura loquendi*) való kálvini és bullingeri értelmezése leszűkíti ennek a gondolatnak a teológiai alkalmazhatóságát.

Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember

A 325-ös *Niceai Hitvallás* azt tanítja, hogy Jézus Krisztus *azonos lényegű* (görögül: homousziosz) az Atyával. Madách Imre főművében, *Az ember tragédiájában* a felvilágosodás utáni kor meglehetősen nagyvonalú kritikájával illeti az ógyház egykori teológusait, akik egy „i” betű (egyetlen görög jóta) miatt annyira össze tudtak különbözni. A *Niceai Hitvallást* visszautasító csoport ugyanis a homousziosz (azonos lényegű) helyett a homoiusziosz (hasonló lényegű) kifejezés mellett kardoskodott. Annak dacára, hogy a híres 4. századi vita ennyi idő távlatából talán szörszálhasogatásnak tűnik, mégsem szabad elfelejtenünk, hogy ez a jelentéktelennek tűnő „i” betű a Jézus Krisztus valódi, illetve látszatistensége közé vont éles határt. Ha ugyanis Ő csupán „hasonló lényegű”

és nem „azonos lényegű” az Atyával, akkor nem is valóságos Isten, de akkor nem is válhatta meg az emberiséget.

Bullinger – a *Niceai Hitvallással* egybehangzóan – világosan hangsúlyozza Krisztusnak az Atyával való egylényegűségét. Szerinte Isten „nem önmagának, hanem Fiának Atyja: és mivel ez az Atya örökkévaló, szükségképpen örökkévaló Fia van, aki mindenben egyenlő Ővele, vele együtt örökkévaló és egylényegű”.⁵ „A Fiú tehát természet szerint és a legsajátosabb módon egyenlő az Atyával, [azaz] valóságos Isten.”⁶

A Zsid 7,2–3-hoz írt kommentárjában szerzőnk még tovább megy és így fogalmaz:

Így tehát, ha Krisztusban az istenségre tekintesz, úgy nincs anyja, hiszen az Atyától született [minden] idők előtt. De ha Krisztus emberségét nézed, úgy nincs atyja.⁷

Lássuk, hogyan vélekedik Bullinger az emberré lett és közénk érkezett Fiúról. A Jn 1,14-hez fűzött magyarázatában ezt olvassuk:

Nem az Ige *lényege* változott át testté, hiszen ezt gondolni nem istenfélő [dolog] (mondja Khrüszosztomosz), hanem ugyanaz az állandóan megmaradó [lényeg] felvette a szolgálakot.⁸

Ez azt jelenti, hogy az emberré válás során az Ige az emberi természetet egy második lényegként (οὐσία-ként) öltötte magára. Ez a felvett lényeg tehát különbözik a Szentháromság második Személyének örökkévaló, teremtő lényegétől.

Az egyesülés után két természet van Krisztusban

A következő kérdésünk az, hogy a Krisztusban lévő két természet hogyan viszonyul egymáshoz az egy Személyen belül. Bullinger válasza a következő:

Mi Jézus Krisztusban, a mi Urunkban hiszünk [...], aki érettünk és a mi üdvösségünkért testet öltött és valóságos ember lett, [akinek] a mienkkel [azonos] értelmes lelke és valóságos teste volt, melyet nem a mennyből hozott magával [...], hanem a Szent Lélek közreműködésével a szeplőtelen Szűz Mária lényegéből vett fel. Valóságos és tökéletes emberként, egyszersmind valóságos és tökéletes Istenként megmarad ebben a két lényegben, illetve természetben.⁹

Nem nehéz felfedezni ebben a mondatban azt a Kalcedon óta elhíresült gondolatot, miszerint Krisztus „egy személy két természetben” (ἐν δύο φύσεσιν). Tudjuk, hogy az 5. században a két ógyházi iskola gondolkodása közé éppen ez a mondat

⁵ „Nullus autem Pater sui ipsius, sed Filii Pater est: & quia Pater hic aeternus est, necessario Filius aeternum habet oportet, aequalem sibi per omnia, coaeternum & consubstantialem.” *Sermonum Decades Quinque*. Tiguri 1577. D. 4, S. 6, 228b–229a.

⁶ „Natura ergo & propriissimo modo coequalis est Patri Filius, Deus verus.” *Serm. Dec. Quinq.* Dec. 4, S. 6. 230a.

⁷ „Si – ergo – divinitatem in Christo spectes, matre caret. Nam ex patre genitus est ante saecula. Porro si humanitatem Christi spectes, sine patre est.” L. *In Omnes Apostolicas Epistolas Commentarii*. Tiguri 1549. 685.

⁸ „Non substantia verbi transivit in carnem, hoc enim cogitatu impium est (ait Chrysostomus), sed eadem permanens serviformam accepit”. L. *In Evangelium secundum Ioannem Commentariorum*. Tiguri 1543. 11a.

⁹ „Credimus in Iesum Christum Dominum nostrum... qui propter nos et propter nostram salutem incarnatus et vero homo factus est, constans rationali anima et carne nostra vera, quem neque de coelis secum tulit, neque de aere vel syderibus finxit, sed cooperante Sancto Spiritu ex substantia intemeratae virginis Mariae assumpsit, homo utique verus et perfectus, sicuti Deus verus et perfectus, manens in duabus illis substantiis sive naturis.” L. *Utriusque in Christo Naturae tam Divinae quam Humanae, Contra Varias Haereses... Assertio Orthodoxa*. Tiguri 1534. 173–174.

vont határt. Az antiochiaiak ragaszkodtak az „egy személy – két természet” modellhez, miközben az alexandriaiak (így pl. Alexandriai Kürillosz) azt tanították, hogy az emberré válás után „egy természete van a megtestesült isteni Igének”. Úgy is mondhatnánk, hogy 11 évszázaddal Bullinger kora előtt a két iskola Jézus Krisztusról szóló tanítása egyetlen előljárószóban (prepozícióban) különbözött egymástól:

- Antiochia szerint Krisztus egy személy két *természetben* (ἐν δύο φύσεσιν) – azaz a két természet az egyesülés után is megmarad, és mindkettő megtartja a maga sajátosságait;
- Alexandria szerint Krisztus egy személy két *természetből* (ἐκ δύο φύσεων) – azaz a két természet az egyesülés után már nem szemléltető két külön természetként, tulajdonságaik pedig nagyjából közössé válnak.

Bullinger szándéka az, hogy kibékítse a két ősi hagyományt, így ahelyett, hogy megcáfolná valamelyiket, igyekszik mindkettőből a legmaradandóbb értékeket átmenteni. Amikor tehát hitet tesz a „két természetben” antiochiai gondolat mellett, nem utasítja vissza az alexandriai fogantatású „két természetből való” kifejezést sem. Sőt mi több, használja is a Kürillosztól származó híres formulát, abban az értelemben ahogy maga az egykori alexandriai pátriárka alkalmazta:

Nem ismeri Krisztust teljesen az, aki csupán Istenként vagy pusztán emberként ismeri [Őt]. Az vallja teljesen Krisztust, aki Őt egy és oszthatatlan, mindkét [természet]ből [valónak], azaz valóságos Istennek és valóságos embernek vallja.¹⁰

Az ógyházi viták során a Krisztusban lévő két természet megkülönböztetése miatt sokszor érte az a vád Antiochia teológusait, hogy az egy Fiú helyett kettőről, egy földi Krisztusról és egy mennyeiről beszélnek. Mestereihez hasonlóan Bullinger határozottan visszautasítja ezt a gondolatot. A Jn 9,35–38-hoz fűzött magyarázatában így fogalmaz:

És ha a mi lelkünk kíváncsiskodó és elmés fürkészői azt kérdeznék tőlünk: Imádjátok-e Krisztust? [azt feleljük:] Imádjuk. Csak az Istent vagy csak az embert [imádjátok-e]? [a válaszuk:] Az Istent és az embert egyszerre. Mert noha *megkülönböztetjük* a természeteket, mindazonáltal nem *választjuk* szét és nem *oszjuk* fel Krisztust. A mi számunkra *egy* az Úr Jézus Krisztus.¹¹

Mind az ógyház, mind a reformátorok elutasították azt a gondolatot, hogy Krisztus két természete közül csupán az egyik (az isteni természet) lenne imádatadó, a másik pedig nem. Az *egy* Krisztusnak kijáró *egyetlen* imádás már az 5. évszázadban a Krisztus személyi egységének fontos biztosítéka volt. Bullinger mind a *II. Helvét Hitvallásban*, mind egyéb írásaiban antiochiai elődeivel együtt vallja, hogy a tisztelet az *egy Személyt*, következésképpen *mindkét természetet* illeti:

Mi tehát elismerjük, hogy az egy és ugyanazon Urunkban, Jézus Krisztusban két természet, illetve lényeg van: isteni és emberi (Zsid 2); és azt mondjuk, hogy ezek

¹⁰ „Non plene cognoscit Christum, qui Deum tantum, vel hominem tantum cognoscit. Confitemur plene Christum, qui unum et indivisum ex utriusque constantem verum utique Deum et verum hominem confitemur.” Magyarázat Jn 6, 52–58-hoz; I. *In Evangelium secundum Ioannem Commentariorum*. Tiguri 1543. 83a.

¹¹ „Unde si interrogant nos curiosi et subtiles illi nostri spiritum probatores... Adoratis ne Christum? Adoramus. Deum ne solum an hominem solum? Deum simul et hominem. Tametsi enim naturas distinguamus, non tamen separamus, non dividimus Christum. Unus est nobis Dominus Iesus Christus.” *Commentarium in Ioannem*. 116b.

oly módon kapcsolódnak össze, vagyis egyesülnek, hogy se fel nem szívódnak [egymásba], sem össze nem keverednek, se nem elegyednek, sőt inkább a [két] természet tulajdonságainak megőrzésével vannak egy személyben egyesülve és összekapcsolva.¹²

Elsősorban tartózkodni kell attól, hogy se össze ne keverjük az egy Személyben összekapcsolódott [két] természetet, se meg ne vesszük őket önnön tulajdonságaiktól. [...] Krisztus egy Személyében megmarad a két természet, az isteni és az emberi; és mindkettő megtartja a maga sajátosságát és tulajdonságát.¹³

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy kibékíthetetlen ellentét van a *tulajdonságok megőrzésének* kalcedoni elve és a *tulajdonságok közlésének* vagy *közössé tételének* (*communicatio idiomatum*) gondolata között. Alapkérdésünkhöz visszatérve: nem zárja-e ki egymást a kettő? A fenti idézetben foglalt kijelentés ugyanis egy Antiochiától örökölt gondolat, miszerint Krisztus két természetét meg kell ugyan különböztetni, de nem szabad elválasztani egymástól. Bullinger ezt a gondolatot egy másik munkájában (a *Repetitio et dilucidior explicatio* III. fejezetében) így fejt tovább:

Az egyesülés nem a természetek [szintjén] vagy azok által történik, hanem a Személy [szintjén/értelmében], Akiben az összekapcsolódott természetek közlik egymással a maguk tulajdonságait.¹⁴

Ez a kijelentés elvileg a *communicatio idiomatum* tanának elfogadását jelentené, de a fentiek értelmében csupán verbális és nem tényleges elfogadról beszélhetünk. A *Kalcedoni Hitvallás* és a helvét reformátorok által hangsúlyozott, a „tulajdonságok megőrzéséről” szóló tanítás, valamint a *communicatio idiomatum* tényleges elfogadása és alkalmazása között áthághatatlannak tűnő logikai hézag érezhető.

A *communicatio idiomatum* Bullinger számára nem krisztológiai tantétel, hanem a Szentírás képes beszédmódja

Mielőtt azonban a végső szót kimondanánk, vegyük ismét szemügyre a *II. Helvét Hitvallásból* dolgozatunk elején idézett részletet. Szerzőnk így fogalmazott:

A tulajdonságok közössé tételét, mely a *Szentírásból van merítve*, és amelyet az egész régi [egyház] *alkalmazott a látszólag egymásnak ellentmondó szentírási helyek magyarázatára és egyeztetésére*, kegyelettel és tisztelettel *elfogadjuk és alkalmazzuk*.

Rövid áttekintésünk első látásra semmilyen kézzelfogható bizonyítékot nem tárt fel arra nézve, hogy szerzőnk valóban kegyelettel és tisztelettel *elfogadta*, még kevésbé, hogy *alkalmazta* volna teológiai munkáiban a fenti tanítást. Úgy tűnik, annyira ragaszkodott a *tulajdonságok megmaradásának* antiochiai-kalcedoni elvéhez (amely az Isten és az

¹² „Agnoscimus ergo in uno atque eodem Domino nostro Iesu Christo, duas naturas vel substantias, divinam et humanam (Hebr. 2): et has ita dicimus coniunctas vel unitas esse, ut absorbtæ, aut confusæ, aut immixtæ non sint: sed salvis potius et permanentibus naturarum proprietatibus, in una persona unitæ vel coniunctæ.” L. Tóké István: *Commentarium in Confessionem Helveticam Posterioem*. I. XVII.

¹³ „Cavendum hic tamen in primis, ne coniunctas naturas in una persona confundamus, aut proprietatibus suis spoliemus. [...] Proinde manent in una Christi persona duæ naturæ, divina et humana, et utraque retinet suum ingenium suamque proprietatem.” L. *Sermonum Decades Quinque*. Dec. 4, Sermo 6, 233b.

¹⁴ „Unio enim non sit quoad naturam, vel in natura, sed quoad personam, in qua naturæ coniunctæ suas sibi communicant proprietates.” *Repetitio et dilucidior explicatio [...] de inconfusis proprietatibus naturarum Christi Domini, in una indivisa persona*. Tiguri, apud Christophorum Froschoverum 1564. 9a.

emberi természet összekavaródását volt hivatott megakadályozni), hogy nem tudott teológiájában helyet szorítani az alexandriai iskola képviselői (Kürillosz, később Damaszkuszi János, majd Aquinói Tamás és Luther) által kidolgozott, a tulajdonságok közössé válásáról szóló tanításnak.

Így tehát feltehető a kérdés: igazat mond-e itt Bullinger, vagy csupán el akarja kerülni a nemkívánatos összetűzéseket azáltal, hogy szóban elfogad egy olyan tant, amellyel ténylegesen soha nem értett egyet?

Nagyon lényeges fordulóponthoz érkeztünk. A fenti idézet kulcsmondata ugyanis a következő: „elfogadjuk a tulajdonságok közössé tételét, mely a *Szentírásból van merítve*”. Így tehát Bullinger számára ez a tanítás a *Szentírásból* származik, és szerzőnk meg is magyarázza ennek módját:

Az evangéliumi és apostoli írásokban megfigyelhetjük a tulajdonságok közössé tételét.¹⁵ Ezt a *képes beszédet* egyesek hasonításnak vagy fölcserélésnek [ἄλλοίωσις¹⁶] nevezik, míg Damaszkuszi János kölcsönös átruházásnak [ἀντίδοσις] vagy fölváltott tulajdonításnak [mondja]. Általánosan a tulajdonságok közössé tételének szokás hívni, tudniillik mikor [Krisztus] egyik természete számára közössé tesszük azt, ami a másik természet sajátja.¹⁷

Bullinger a bibliai idézetek négy fajtáját sorolja fel, melyben ez a *képes beszéd* megtalálható (Dec. 4, S. 6):

1. Egyesek kiváltképpen Krisztus isteni természetére vonatkoznak, mint pl: „én és az Atya egy vagyunk”;
2. Mások kizárólag az Ő emberi természetére vonatkoznak: „az Atya nagyobb, mint én”;
3. „Ismét vannak olyan bizonyságok, melyek mindkét természetre tekintenek, de külön-külön egyikre sem illenek eléggé”.¹⁸ Ilyenek pl. „senki nem mehet az Atyához, hanemha én általam”;
4. „Ismét vannak olyan bizonyságok, amelyeket csupán a tulajdonságok közössé tételével találnak helyesen.”¹⁹ „Ilyenek azok, amelyek Krisztus mindenütt jelenvalóságára vonatkoznak, vagy amelyek azt adják elének, hogy az Úr feszítettet keresztre.”²⁰ „Mi nem tagadjuk, hogy – Pál szavai szerint – a dicsőség Ura feszítettet meg érettünk (1Kor 2,8)”²¹

Bullinger tehát a *communicatio idiomatum* gondolatát – Kálvinnal és a többi svájci reformátorral együtt – kifejezetten bibliai keretben szemléli, a Szent Lélek *képes beszéde*-ként. Ennek szemléltetésére néhány példát veszünk szemügyre Bullinger írásmagyará-

¹⁵ „Observatur in scripturis evangelicis et apostolicis communicatio idiomatum.” L. *Epitome Temporum et Rerum ab Orbe Conditio, ad Primum usque Annum Iothan Regis Iudaeae*. Authore Heinrycho Bullingero Tigurinae ministro. Tiguri 1576. 109b. Idézi Tőkés: *Commentarium in Confessionem Helveticam Posteriores*. I. 132.

¹⁶ Itt Bullinger egyértelműen Zwinglire gondol.

¹⁷ „Haec figura loquendi appellatur ab aliis ἄλλοίωσις alteratio vel mutatio, a Ioan. Damasceno ἀντίδοσις mutua largitio vel alternata attributio. Vulgo nominari solet idiomatum communicatio, nempe cum alteri naturae ea proprietates communicatur, quae propria est alterius.” *Sermonum Decades Quinque*. Dec. 4, Sermo 6, 235a.

¹⁸ „Sunt rursus testimonia quae ad utranque respiciunt naturam, neutri vero seorsim satis congruunt.” *Sermonum Decades Quinque*. Dec. 4, Sermo 6. 235b.

¹⁹ „Rursus sunt testimonia quae non possunt expediri commode nisi per communicationem idiomatum.” *Sermonum Decades Quinque*. Dec. 4, Sermo 6. 235b.

²⁰ „Talia sunt quae ad Christi ubiuitatem referuntur, seu quae Dominum crucifixum esse tradunt.” *Epitome*. 109b.

²¹ „Non negamus et Dominum gloriae, iuxta verba Pauli, crucifixum esse pro nobis.” Tőkés: *Comm.* XVIII.

zataiból. Annak érdekében, hogy megérthessük az ő álláspontját, mindenekelőtt el kell fogadnunk az ő megközelítési módszerét, amely alapvetően exegetikai (írásmagyarázati). Bármely tanbeli kérdés tárgyalása esetén Bullinger legfőbb gondja – mondhatni hermeneutikai alapelve – mindig a bibliai üzenet legteljesebb kifejtése volt, melynek során az írásmagyarázó exegéta mindig megelőzte a dogmatikust. Vegyük tehát szemügyre közelebbről az ő írásmagyarázati módszerét, és néhány gyakorlati példán keresztül figyeljük meg, miképpen magyarázza exegézisében a „látszólag egymásnak ellentmondó szentírási helyek”-et.

A Jn 8,58-at Bullinger így magyarázza:

„Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok.” Nem azt mondja, hogy „voltam” vagy „leszek”, hanem hogy „vagyok”, nyilvánvalóan utalva a 2Móz 3-ra, ahol ezt olvassuk: [...] és Isten így felelt Mózesnek: „Vagyok, aki Vagyok.” [...] Az Úr Jézus itt az Atya nevét tulajdonítja önmagának [...], jelezvén az Ő örökkévaló és változhatatlan [isteni] természetét. Így tehát amiképpen az Atya Isten nem ismer időt, és mindig ugyanaz marad, ugyanígy a Fiú sem ismer időt vagy korszakokat [az Ő] isteni természetete szerint, hanem mindig ugyanaz volt és öröktől fogva ugyanaz most is.²²

Bullingert semmi nem akadályozza abban, hogy elismerje Krisztus valóságos istenségét, de nem érzi szükségét annak sem, hogy azt úgymond „kibékítse” az Ő felvett emberi természetével. Magyarán: szerzőnk semmiféle jelét nem mutatja annak, hogy a Jézus fenti kijelentését („mielőtt Ábrahám lett, én vagyok”), melyet az Úr emberi szájjal mondott, össze kellene egyeztetni az Ő isteni természetével, hogy utána a *tulajdonságok közlése* értelmében ez a mondat valamilyen formában a felvett emberi természetre is vonatkoztatható legyen. Hasonló exegetikai természetességgel közelíti meg a Jn 10,30-at is:

„Én és az Atya egy vagyunk.” Természetesen *egy* [a Fiú és az Atya] az isteni hatalomra, erőre, lényegi valóságra, illetve a lényegre vonatkozóan. Az eretnekek ezt az *egy* kifejezést az Atya és a Fiú közötti kölcsönös jóindulat, bensőségesség, barátság [gondolatával], és nem a [kettejük] azonos lényegével, illetve hatalmuk egyenlőségével magyarázták. [...] Az isteni természet szerint ugyanis minden, ami az Atyáé, az egyben a Fiúé is.²³

A fenti mondatban szereplő paradoxont az írásmagyarázó Bullinger tehát az Atya és a Fiú egylényegűségének igazolására használja fel, de meg sem kísérli ezt a gondolatot úgymond „összhangba hozni” Krisztus valóságos emberségével. Bullinger felfogása szerint a két természet soha nem volt konfliktusban egymással, így számára magától értetődő dolog, hogy az *egy* Krisztusban mindig harmónia volt és van. Írásmagyarázóként nem abban látja feladatát, hogy „egyensúlyba hozza” a már harmonikus egység-

²² „Priusquam Abraham fieret, ego sum. Non dicit fui vel ero, sed sum, alludens nimirum ad illud Exodi 3 ubi legis, Et ait Moses ad Deum, En si veniens ad filios Izrael dixero eis, Deus patrum vestrorum misit me ad vos, ipsique interrogarint me, Quod est nomen eius? quid respondebo eis? Et respondit Deus Mosi, Sum qui Sum. Et ait, sic dices filiis Izrael, SUM misit me ad vos. Usurpat ergo hic sibi Dominus Iesus Patris nomen, quod a vita et essentia habet, aeternitatem et indemutabilem naturam significat. Proinde sicut Deus Pater tempus nescit, et semper est quod est: ita Filius quoque iuxta naturam divinam non novit tempus neque saecula, sed semper idem fuit, et nunc quoque idem est ab aeterno.” *Commentarium in Ioannem*. 109b.

²³ „Ego et Pater unum sumus. Unum utique potestate, virtute, subsistentia sive essentia divinitatis. Haeretici unum hoc exposuerunt de charitate familiaritateque mutua sive amicitia inter patrem et filium, et non de identitate substantiae atque aequalitate potestatis. [...] Alioqui enim iuxta naturam divinam omnia quae patris sunt etiam filii sunt.” *Commentarium in Ioannem*. 124b.

ben lévő Személy két természetét, hanem sokkal inkább abban, hogy felhasználja ezt a már meglévő harmóniát annak érdekében, hogy „magyarázza és egyeztesse” a „látszólag egymásnak ellentmondó szentírasi helyeket”, amint ezt a *II. Helvét Hitvallás*ban megfogalmazta. Ezen gondolkodás értelmében a Krisztus személyének harmonikus egysége feltétel nélküli premissza vagy posztulátum, nem pedig következtetés, amelyet bibliai, dogmatikai vagy más érvekkel alá kellene támasztani. Következésképpen Bullinger gondolkodásában az írásmagyarázó exegéta teljes hatalmat élvez a dogmatikus fölött, és igazolja, hogy nem Krisztus *két természete*, hanem csupán néhány *szentírasi hely* van egymással *látszólagos ellentmondásban*. Így az egész kérdést – a tulajdonságok közlésének problémájával együtt – a bibliai exegézis és nem a dogmatikus krisztológia hivatott megválaszolni.

Bullingernek ez a tisztán biblikus megközelítése még nyilvánvalóbbá válik, amikor a Krisztusban lévő *kétféle* (az isteni és az emberi) *akaratról* beszél. Jézusnak a Mt 26,39-ben található fohászát, melyben azt kéri az Atyától, hogy „ne úgy legyen, ahogy én [ti. Krisztus] akarom, hanem ahogy Te [ti. az Atya]”, a következő beszédes cím alatt magyarázza: *A Krisztusban lévő kettős akaratról*. Itt ezt olvassuk:

[Krisztusban] megvannak az értelmes és akarattal [rendelkező] [emberi] lélek tulajdonságai. Ő itt két akaratot mutat fel: az egyik bizonyára emberi, mely a test [akarata], a másik valóban isteni [akarat]. [...] Nincs akaratok ellentmondás [különbség], a természet[ek] közössége miatt.²⁴

Ha a Szentírás magyarázata során valahol hasznosítani lehetne a *communicatio idiomatum* tanát, a fenti bibliai részlet kommentálása során mindenképpen igen, annak érdekében, hogy úgymond kibékítsük a Krisztusban lévő isteni és emberi akaratot. És ennek ellenére Bullinger itt sem veszi igénybe ezt a tantételt. Az ő számára ugyanis ez a harmónia, ez a belső összhang a Krisztus személyének *sine qua non*-ja: ezért elégszik meg írásmagyarázóként „csupán” azzal, hogy a természetek közösségéről, egymásmellettiségéről beszéljen. Mindazonáltal elfogadja és hangsúlyozza, hogy a két akarat az Igeben békül meg egymással:

És nem vezetünk be ellentmondó, vagy egymással kölcsönösen szembenálló akaratokat sem. A Megváltó emberi akarata ugyanis nem volt ellentétben az Ő isteni akaratával, hanem mindenben követte az Ige akaratát.²⁵

Jn 11,35 szerint Jézus könnyekre fakadt Lázár sírjánál. Bullinger így ír erről:

Könnyekre fakadt Jézus. [...] Az evangélium ezen helyét a legegyszerűbben értve úgy gondolom, hogy az Úr hangos zavarának [zokogásának] és könnyezésének oka nem lehetett más, mint az, amit János kifejezett, tudniillik, hogy Ő különösen szerette Lázárt és az ő egész családját. Mikor látta, hogy lesújtotta őket a mélységes fájdalom és

²⁴ „[In Christo] animae rationalis et voluntariae proprietates existunt... duas voluntates hic ostendit, unam quidem humanam, quae est carnis, alteram vero divinam. [...] nulla est voluntatis differentia, propter communitatem naturae.” *De duplici in Christo voluntate*, in *Commentarium in Matthaeum*. 240a.

²⁵ „Et neque contrarias voluntates, aut ad invicem oppositas introducimus. Salvatoris enim humana voluntas non erat contraria divinae eius voluntati, sed sequebatur in omnibus verbi voluntate.” *Commentarium in Matthaeum*. 240a.

[látta] mind a zsidókat amint velük együtt bánkódtak és keservesen sírtak, még az Úr belső részei is megindultak [...], Jézus megrendült lelkében és bensője felkavarodott.²⁶

Bullinger ismét megragadja az alkalmat, hogy a bibliaolvasó számára közel hozza Krisztusnak ezt a valóban emberi oldalát. Mivel kizárólag bibliai talajon érvel, így nem kell bizonygatnia, hogy ebben az esetben az isteni természet (ti. az Ige) úgymond „megengedte” az emberi természet számára, hogy együttérzést mutasson, és könnyekre fakadjon. Az alexandriai iskola képviselői ugyanis sok esetben valószínűleg ezt tennék. Ez a megközelítés jellemző ugyanis a tulajdonságok közlését dogmatikai síkon alátámasztó írásmagyarázókra, akik számos hasonló esetben úgy próbálják feloldani a fentihez hasonló feszültséget, hogy azt állítják: a Krisztus személyét minden tekintetben egyedül kormányzó Ige ilyenkor teret enged az emberi érzések megnyilvánulásának. A másik, szintén ehhez a megközelítéshez kapcsolódó gondolat, a Filippi 2,7-re támaszkodik. Pál azt írja itt, hogy Krisztus önmagát megüresítette és felvette a szolgai formát. Ezt az igeverset különösen az alexandriai hagyomány képviselői arra használták fel, hogy a fentihez hasonló bibliai igeverseket, az Ige „önmegüresítésével” (görögül: kenósziszával) magyarázzák. Ennek értelmében az Ige időnként „megüresíti” önmagát, mintegy „visszavonul” vagy „elrejtőzik” és így megmutatkozhat Krisztus emberi természete is. A Lázár sírjánál történeteket így magyarázná ez a megüresítésről szóló, ún. *kenotikus* krisztológia.

Bullinger alapvetően nem így gondolkodik. Az ő számára egyszerűen *nyilvánvaló*, hogy Az, Aki a bukott emberiséget jött megváltani, *természetesen* érzi az örömet és a fájdalmat, és e természetes érzéseknek megfelelően cselekszik. A most következő, minden művi dogmatikus fordulatot nélkülöző bekezdést a maga csodálatos egyszerűségében olvasva csaknem azt mondhatnánk, hogy a Bullinger mélyen bibliai értelmezése sokkal kiegyensúlyozottabb és kevésbé dualisztikus Krisztus-képet tár elénk, mint a *communicatio idiomatum* tételét lépten-nyomon alkalmazó teológusok túlbonyolított krisztológiája:

[Jézus] egyébként a maga valóságos és hamisítatlan szánakozásával tanít bennünket emberségre és együttérzésre. Hiszen a komoly és jó ember számára nem méltatlan dolog, hogy könnyeket hullasson és barátainak boldogtalan esetét sirassa. Így cselekedtek Isten legjobb, legszentebb és legerősebb barátai is: Ábrahám, Izrael, József, Dávid és a többiek. [...] Mert a keresztyén vallás nem változtatja [érzéketlen] kövekké vagy fatörzsekké az embereket.²⁷ [...] Hiszen éppen az vigasztal bennünket leginkább, amikor halljuk, hogy Krisztus – hozzánk hasonló valóságos emberként – sajnálja a mi elesettségünket és velünk együtt sír, a mi gyengeségeink megérzésétől meghatottan.²⁸

²⁶ „Lachrymatus est Iesus [...] Ego simplicissime locum hunc evangelii intelligens non aliam puto esse causam fremitus conturbationis & lachrymarum Domini quam expressam illam a Ioanne, quod videlicet singulariter amaverit Lazarum totamque familiam, quam cum gravi luctu videret oppressam ac condolere ei Iudaeos omnes et flere largissime, commota fuerint et Domini viscera. [...] [Iesus] infremuit spiritu et conturbavit seipsum.” *Commentarium in Ioannem*. 130a–130b.

²⁷ Szó szerint: „a keresztyén vallás nem csinál köveket vagy fatörzseket az emberekből”.

²⁸ „[Iesus] caeterum sua illa affectione vera et non fucata docuit nos humanitatem et commiserationem. Neque enim turpe est gravi et bono viro lachrymas fundere et casus amicorum infelices deplorare. Fecerunt hoc optimi, sanctissimi, et fortiissimi quique amici Dei Abraham, Izrael, Ioseph, David et reliqui [...] Neque enim ex hominibus lapides aut truncos facit religio Christiana [...] Maxime autem id consolatur nos, quod audimus Christum verum hominem nostrique similem, miserari casus nostros et flere nobiscum, adeoque tangi sensu infirmitatum nostrarum.” *Commentarium in Ioannem*. 130b.

A Mt 27,46 szerint Jézus így kiált fel a kereszten: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” Bullinger szerint az „én Istenem” ismételt felkiáltásnak kettős értelme van. Először, az örökkévaló Fiú kiált az Atyához [*clamat Filius ad Patrem*]. Szerzőnk így folytatja:

Ezután ismét kiált, hogy önmagát és önnön üdvösségét – valóságos emberként – az Atyára bízva. Továbbá, hogy példát mutasson számunkra, előírván, mit tegyünk, ha szenvedés vesz körül minket. Ebben az Ő valóságos emberségének legnyilvánvalóbb bizonyítékai ragyognak, és bőségesen vigasztalnak bennünket.²⁹

Bullinger tehát Krisztust szenvedésének kulcspillantában valóságos Istennek és valóságos embernek vallja, anélkül azonban, hogy a *communicatio idiomatum* tételére vagy a szintén híressé vált „önmegüresítésre” (κενόσις, inanitio) hivatkozna. Az exegeta ily módon a maga egyszerűségében fogadja el a bibliai üzenetet, és a fentiekkel azonos okok miatt nem bocsátkozik Krisztus személyi egységének titkaira és módjára vonatkozó dogmatikai spekulációkba.

Az ilyen és ehhez hasonló példák alapján azt mondhatjuk, hogy Bullinger mint exegeta számára a kérdés nem az, hogy „Miképpen volt ez a bibliai esemény lehetséges?” és aztán, hogy „Milyen következtetéseket vonhatunk le ebből a Krisztus két természete közötti viszonyra vonatkozóan?” Az ő gondolatmenete a következő: ez történt a Szentírás tanúsága szerint. Ahhoz, hogy megérthessük, először el kell fogadnunk azt. Ezzel együtt jár bizonyos – egymásnak látszólag ellentmondó – kijelentések befogadása is, hiszen ezek részét képezik a Szentírás ihlető Szent Lélek beszédmódjának vagy képes beszédének. Ha ugyanis tetszett Istennek, hogy Fiáról egymással látszólag ellentétes mondatokban (paradoxonokban) beszéljen, hogy egyszerre nevezze Őt Istennek és embernek, hogy mind isteni, mind pedig emberi tulajdonságokat tulajdonítson neki (akár egyszerre is), akkor nekünk ezeket a bibliai üzeneteket Krisztus Személyének belső, feltétel és ellentmondás nélküli egysége alapján kell elfogadnunk és magyaráznunk. Ezt megtehetjük más bibliai helyek és érvek felhasználásával is (l. a „Scriptura Sacra sui ipsius interpret” – „a Szentírás önmagát magyarázza” reformatori elvet), de nem kell többet mondanunk magánál a Szentírásnál, mert az evangélium üzenete maga az a Jézus Krisztusra és üdvösségünkre vonatkozó tudnivaló, amelyet Isten nekünk szánt.

A tulajdonságok közlése, azaz a *communicatio idiomatum* tehát Bullinger számára nem volt egyetemes hittétel (dogma), hanem a Szent Lélek bibliai képes beszédmódja. *Assertio orthodoxa* c. művének záradékában ugyanis felsorolja az igaz hit (*fides recta*) elemeit, de nem beszél a tulajdonságok kicseréléséről:

Az igaz hit számunkra az, hogy higgyük és valljuk, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus, az Isten Fia, [valóban] Isten és ember. Isten, [mivel] az Atya lényegéből nemzetett az idők előtt, és ember, [mivel] anyja lényegéből született az időben. Tökéletes Isten és tökéletes ember, akinek értelmes lelke és emberi teste van. Egyenlő az Atyával istenség szerint, kisebb az Atyánál emberség szerint. Noha Ő Isten és ember, mindazonáltal nem két, hanem egy Krisztus van. [Ő] egy, de nem az istenség testté változása, hanem az emberségnek az Istenbe való felvétele által. Ő tökéletesen Egy,

²⁹ „Praeterea clamavit ut se suamque salutem patri commendaret, ceu homo verus. Deinde ut nobis relinquat exemplum, praescribens quid faciamus doloribus circumuenti. [...] Relucet in his verae humanitatis argumenta certissima: & consolantur nos quam plurimum.” *In Evangelium secundum Matthaeum Commentariorum Tiguri* 1542. 240a.

de nem a[z isteni és az emberi] lényeg összekeveredése, hanem a Személy egysége alapján. Éppen úgy, amint az értelmes lélek és test egy ember, ugyanúgy Krisztus is Isten[ként] és ember[ként] egy [Személy].³⁰

Következtetés

Bullinger számára tehát a tulajdonságok közlése mind első-, mind utolsó sorban nem külön teológiai tantétel, hanem az Írás képes beszéde. Szerepe és értelme az, hogy segítse a Szentírás olvasóját a Krisztus emberré válására vonatkozó bibliai üzenet elfogadásában és megértésében, hiszen ez az üzenet sokszor az emberi logika befogadóképességének határán túli formában jelenik meg. A *communicatio idiomatum* egyetlen haszna tehát, hogy elősegítse a látszólag egymásnak ellentmondó vagy logikailag nehezen érthető *bibliai helyek* magyarázatát és összeegyeztetését. Következésképpen nem használható Krisztus két természetének egymással való összeegyeztetésére, mert ez a zavartalan harmónia a Krisztus személyi egysége alapján már adott.

A *communicatio idiomatum* Bullinger és a helvét tábor számára az exegézis, az írásmagyarázat körébe tartozik, és mint ilyen, a már említett reformátori elv – „a Szentírás önmagát magyarázza” – alfejezetének tekintendő. Így nem mozdítható el, nem exportálható az írásmagyarázati (exegetikai) keretből, és nem alkalmazható önálló krisztológiai tételként a dogmatikában, ahogyan ezt az alexandriai hagyomány követői tették. A *communicatio idiomatum* az írásmagyarázatban való megtartása, és a dogmatikából való ilyen jellegű kihagyása segít megérteni azokat a különbségeket is, amelyek a lutheri és a kálvini reformátori irány között fennálltak. A helvét vonal számára Krisztus személyi egysége kétségtelen előfeltétel: ehhez tehát nem szükséges, hogy az ő emberi természete az isteni természet minden tulajdonságával felruházódjon. Ebből következik a híres, ún. *extra calvinisticum* a „*finitum non capax infinitum*” (a véges nem fogadhatja be a végtelent) gondolata, mely éppen a *tulajdonságok közlésének* exegetikai és nem dogmatikai értelmezése alapján szemben áll az alexandriai-lutheri „*finitum capax infinitum*” (a véges befogadhatja a végtelent) gondolatával. Az utóbbi gondolat vezet el Luther azon kijelentéséhez, hogy Krisztus – a tulajdonságok közlése értelmében – testileg is mindenütt jelenvaló, és ez képezi a 16. századi úrvacsoravita alapját is. A sort nem folytatjuk, a fentiek azonban igazolják, hogy a teológiában nem csupán az lényeges, hogy egy gondolatot elvileg elfogadok-e vagy sem, hanem az is, hogy azt a gondolatot a teológiai tudományok melyik területén akarom alkalmazni.

Egyetlen kérdést kell még röviden megválaszolni: vajon ez-e a *communicatio idiomatum* eredeti (ti. ógyházi) értelmezése és használata, ahogyan ezt Bullinger állítja a *II. Helvét Hitvallás*ban, vagy ezt ő gondolja így? A válasz egyrészt pozitív, hiszen eredetileg minden dogma, minden tantétel – így maga a Krisztus Személyével foglalkozó krisztológia is – a Szentírásban és annak magyarázatában, a bibliai hermeneutikában és exegézisben gyökerezik. Az is valószínű, hogy azon első egyházatyák, akik először fedezték fel és alkalmazták, szándékuk szerint közel álltak Bullinger és Kálvin későbbi

³⁰ „Fides recta est ut credamus et confiteamur qua Dominus noster Iesus Christus Dei filius Deus et Homo est. Deus est ex substantia patris ante saecula genitus, et homo ex substantia matris in saeculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Aequalis patri secundum divinitatem, minor patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.” *Utriusque naturae*. 67b–68a.

értelmezéséhez.³¹ Másrészt azonban azt is be kell látnunk, hogy ezt a tanítást nem *az egész régi egyház* [ab universa vetustate] használta és alkalmazta a fenti módon. Más tételekhez hasonlóan a *tulajdonságok közlésének* tana a maga új útját kezdte járni, és miután eltávolodott eredeti helyétől (a bibliai írásmagyarázattól) talán több gondot okozott, mint amennyit megoldott – gondoljunk csak a középkori skolasztika által megfogalmazott kacifántos tételekre, mellyel ki akarták védeni az olyan gondolatokat, miszerint a tulajdonságok közlése nyomán az isteni természet, sőt maga az Atya szenvedhetett a gólgotai kereszten. Luther tehát szintén ógyházi és középkori hagyományokra támaszkodva fejthette ki a maga tanítását. A két iskola – Alexandria és Antiochia – egymást kiegészítő hagyományai tovább él a reformáció kora után is. Bullinger próbálkozása azért dicséretes, mert – mély biblikus hittől indítva – megpróbálta újra felfedni ennek a gondolatnak az egyik legősibb forrását. Sőt, arra is vállalkozott, hogy visszaterelje ezt a tant a maga korábbi medrébe annak érdekében, hogy Isten népe számára hívebben és bibliai közelséggel mutathassa be „az idők teljességének” nagy titkát: miéppén lett emberré az örökkévaló Isten.

Felhasznált irodalom

- Bullinger, Heinrich: *Epitome temporum et rerum ab orbe condito, ad primum usque annum Jothan Regis Iudaeae*. Zürich 1576.
- Bullinger, Heinrich: *In Divinum Iesu Christi Domini nostri Evangelium secundum Ioannem Commentariorum*. Libri X. Zürich 1543.
- Bullinger, Heinrich: *In omnes Apostolicas Epistolas, divi videlicet Pauli XIII. Et VII. Canonicas Commentarii*. Zürich 1549.
- Bullinger, Heinrich: *In Sacrosanctum Iesu Christi Domini nostri Evangelium secundum Matthaeum Commentariorum*. Libri XII. Zürich 1542.
- Bullinger, Heinrich: *Repetitio et dilucidior explicatio consensus veteris orthodoxae Catholicae que Christi Ecclesiae in doctrina prophetica & apostolica, de inconfusis proprietatibus naturarum Christi Domini, in una indivisa persona permanentibus adeoque de veritate carnis Christi ad dexteram Dei Patris, in caelo sedentis, & non ubique, praesentis*. Zürich 1564.
- Bullinger, Heinrich: *Sermonum Decades Quinque, De potissimis Christianae religionis capitibus*. Zürich 1557.
- Bullinger, Heinrich: *Utriusque in Christo naturae tam Divinae quam humanae, Contra varias haereses, pro confessione Christi catholica, Assertio orthodoxa*. Zürich 1534.

³¹ Az antiochiaiak és Róma az első öt évszázadban általában ezt a biblikusabb szemléletmódot képviselték. L. pl. Leó pápa 449-ben írt híres *Tomus*ának következő részletét: „Nem ugyanaz a természet mondja: *én és az Atya egy vagyunk*, illetve: *az Atya nagyobb nálam*” [Non eiusdem naturae est dicere: „Ego et Pater unum sumus” et dicere: „Pater maior me est”] (Jn 10,30; 14,28). L. *Tomus ad Flavianum*. 4, in *ACO* II. 2, 1. 29.